

O PROUČAVANJU SLAVENSKE BIBLIJE

Slavic Texts Editions of Biblical Content: Problems and Perspectives. Edited by Marcello GARZANITI; Tatyana AFANASYEVA; Alberto ALBERTI. *Studi Slavistici XIII*, 2016., 237–388 str.

U 13. svesku časopisa *Studi Slavistici* pod zaglavljem *Forum* objavljeno je deset znanstvenih radova kojima je zajednički nazivnik to što pokazuju mogućnosti istraživanja i izdavanja slavenskih biblijskih tekstova, pravce kojima znanstvenici pristupaju toj složenoj problematici, a među redcima je upozoreno i na specifična ograničenja u proučavanju. Taj su odsječak časopisa uredili Marcello GARZANITI, Tatjana AFANASJEVA i Alberto ALBERTI. Pristup je redovito komparativistički, najčešće tekstološki i književnopovijesni; autori svaki sa svoga zrenika osvjetljavaju odabrane teme, a sve se onda uokviruje u zanimljivu cjelinu koja će biti poticajem za nova istraživanja. Tako se otvara panorama na pojedine biblijske knjige (npr. *Pjesmu nad pjesmama* ili *Knjigu Izlaska*), na djelovanje pojedinih književnih škola, na djelatnost pojedinoga prevoditelja ili pak na širu tematiku, kao što je pretpostavljena hrvatskogla-goljska Biblija.

Riječ je o devet studija, te o uvodnom panoramskom pogledu iz pera Marcella GARZANITIIJA *Slavic Text Editions of Biblical Content. Problems and Perspectives. An Introduction* (str. 237–242). Već u prvoj rečenici ugledni slavist postavlja rukopisnu tradiciju slavenske Biblije u samu srž slavističke filologije, od Dobrovskoga do današnjih dana. Zanimljivo je da naslov priloga spominje »Biblical content«, dakle biblijske sadržaje, s obzirom na činjenicu da nije sačuvana cjelovita crkvenoslavenska Biblija. U naoko konciznom, ali vrlo pregnantnom i preciznom pregledu M. Garzaniti, predsjednik Biblijske komisije pri Međunarodnom slavističkom komitetu, izlaže pojedine »faze« u istraživanju i izdavanju biblijskih tekstova. Naime, ono što u velikoj mjeri određuje sadržaj i smjerove istraživanja jest činjenica da potpuna slavenska Biblija (prije 15. stoljeća i Genadijeve Biblije) nije sačuvana; osim toga, iz srednjega je vijeka sačuvan veći broj rukopisnih evanđelja i psaltira u usporedbi s, primjerice, starozavjetnim knjigama. Autor daje i kratak povijesni pregled istraživanja i izdavanja biblijskih tekstova, iz kojega je razvidno kako su neke temeljne postavke, ali i otvorena pitanja (npr. o tome prethode li lekcionari četveroevanđelju ili obrnuto), pa i poteškoće jednako relevantni danas kao u 19. stoljeću (usp. str. 238–239). Do danas je najveći broj kritičkih izdanja tekstova utemeljen na izdanjima *pojedinih* rukopisa s kritičkim aparatom koji ističe lokalne značajke specifične za pojedina književna i kulturna središta; taj se trend danas pomalo mijenja, jer se pozornost posvećuje liturgijskoj uporabi rukopisa s biblijskom tematikom, s namjerom da se pokuša rekonstruirati kul-

turni kontekst i osvjetliti složena povijest liturgije i u sferi Slavia Orthodoxa i Slavia Romana. Garzaniti smatra da »The liturgy itself, beginning with the Eucharistic celebration, provides key evidence of the presence of the Bible in the Slavic world [...] because the language of prayer, and more generally the liturgical hymnography, are inspired by the Bible, replicate it or comment on it abundantly.« (str. 239). Međutim, ne samo liturgijske knjige već i rukopisi drugoga sadržaja čuvaju brojne odlomke iz Biblije, pa i njih valja uključiti u dovid istraživanja kako bi se osvjetlilo na koji je način Biblija prožela slavensku kulturu. Autor pak posebice ističe važnost proučavanja hrvatskoglagoljske tradicije s njezinim »specific books« (str. 238), odnosno misalima i brevijarima u kojima se nalaze biblijska čitanja, a koje su korigirane prema latinskoj Vulgati.

O svim je tim temama barem ukratko bilo riječi na okruglom stolu koji je pod naslovom *Slavic Text Editions of Biblical Content*.¹ *Problems and Perspectives* održan u Firenci u veljači 2015. godine. Prilozi s toga skupa ovdje su objedinjeni i najvećim dijelom osvjetljaju pisarske postupke u širem kulturnom ozračju, a većim je dijelom pozornost usmjerena na tekstologiju i jezičnu analizu pojedinih rukopisa.

Веселка ЖЕЛЈАЗКОВА u prilogu *Книга Исход в южнославянских списках XV – XVI вв.* (str. 243–256) uspoređuje sedam potpuno sačuvanih južnoslavenskih zapisa (iz 15. i 16. stoljeća) starozavjetne Knjige Izlaska za koje se pretpostavlja zajednička matica. O tome svjedoče »glagoljski tragovi« i napose jezični arhaizmi, a pojedini jezični elementi koji se posebno navode upućuju na moguću vezu s (nekim) tekstovima prevedenima u Preslavu. Analizom odabranoga korpusa i usporedbom s grčkim tekstom *Knjige Izlaska* autorica je pokazala kako južnoslavenska tradicija *Knjige Izlaska* nije jedinstvena, već ju je po različitim značajkama (kao što su primjerice raščlanjenost teksta i broj različitih čitanja) moguće podijeliti u dvije skupine što ih naziva vlaško-moldavskom, te zapadnobugarskom i srpskom (koju karakterizira manje inovacija). Autoričina se istraživanja nastavljaju usporedbom južnoslavenskih rukopisa s onima ruske tradicije.

Cynthia M. VAKARELIYSKA u radu *Methodological issues in Editing the Curzon Gospel* (str. 257–271) posvetila je pozornost jednom zapadnobugarskom spomeniku iz 14. stoljeća (oko godine 1354.). Ono je važan izvor ne samo za poznavanje povijesti bugarskoga jezika nego i za prevođenje i prenošenje evanđelja u slavenskom srednjovjekovlju. Autorica je rukopis bila kritički izdala u dva sveska 2008. godine, a u ovoj je studiji pregledno i ukratko

¹ Premda je za objavljivanje odabran množinski oblik *Slavic Texts Editions* (...) (istaknula M.-A. D.) u naslovu *Foruma* u časopisu.

uputila na metodologiju pripreme i oblikovanja suvremenoga izdanja i uopće znanstvenoga pristupa jednomu srednjovjekovnom rukopisu.

Tatjana AFANASJEVA u prilogu *Problems in Textological Analysis and Publishing of Slavic Liturgies* (str. 273–281) također se dijelom bavi objavljivanjem starih slavenskih tekstova, ali osobitu je pozornost usmjerila na tekstološku analizu. Ponovo je naglašena uska veza biblijskih tekstova i liturgije. U ovom je članku riječ o najstarijim sačuvanim liturgijskim tekstovima, dakle euhologijima koji datiraju od 11. do 14. stoljeća – to su Liturgija sv. Ivana Zlatoustoga, Liturgija sv. Bazilija Velikoga, te Liturgija pretposvećenih darova. Autorica posebice naglašava kako osobitu pozornost valja obratiti na strukturu sačuvanih tekstova i smještati ih u povijesni kontekst, ali se ne smiju zanemarivati specifičnosti pojedinih inačica, odnosno pojedinih prijevoda. Ona donosi i klasifikaciju sačuvanih rukopisa sa spomenutim liturgijama, te slikovni prikaz (dijagram) koji pomaže vizualizaciji i preglednosti odnosa među različitim redakcijama, koji inače ostaju zamagljeni. U zaključku pak ističe potrebu da se kod svakoga izdanja tekstova odnosno spomenika slavenske liturgije uz kritičko izdanje mora naći i tabelarni prikaz sadržaja službe.

Vesna BADURINA STIPČEVIĆ u radu *The Croatian Glagolitic Bible. The State of the Research* (str. 283–297) daje pregled najnovijih rezultata i spoznaja na području proučavanja hrvatskoglagoljskih biblijskih tekstova, ponajprije s tekstološkoga gledišta. Ukazano je na važnost izučavanja biblijskih tekstova u širem kontekstu proučavanja hrvatske srednjovjekovne književne i jezične baštine. Manje ili više opsežna biblijska čitanja u misalima i brevijarima omogućuju postupak »rekonstrukcije« hrvatskoglagoljske Biblije, čiji pak prijevod nije jedinstven jer potječe iz različitih vremenskih razdoblja i jer se oslanja na različite tekstovne izvore. Neka biblijska čitanja u hrvatskoglagoljskim spomenicima zrcale najstarije ćirilometodske prijevode, dok druga predstavljaju mlađe prijevode koji slijede latinske liturgijske obrasce. Poznavanje hrvatskoglagoljske tradicije važno je za komparatističko proučavanje biblijskih prijevoda, ali i za praćenje kontinuiteta tradicije parimejnika u slavenskim srednjovjekovnim pismenostima.

Анна А. ПИЧХАДЗЕ u članku *К текстологии Преславского полного апракоса* (str. 299–306) polazi od tvrdnje kako se pojam »preslavske redakcije« crkvenoslavenskoga evanđelja može iščitati ne samo iz čitanja koja su zajednička svim najstarijim sačuvanim rukopisima nego se u njegovu proučavanju u obzir trebaju uzeti i ona mjesta u kojima se rukopisi razlikuju. Upravo takva razmimoilaženja vrijedan su izvor za bolje poznavanje lektionara preslavske tipa. Dapače, autorica ukazuje na značenje takvih tekstnih nepodudarnosti u pokušaju rekonstrukcije i komparativnoga proučavanja preslavske

redakcije crkvenoslavenskoga Evanđelja, Psaltira i Apostola, što je zadatak koji stoji pred paleoslavistima.

Alberto ALBERTI vrlo je iscrpno u radu *Text und Textwert. Мюнстерская методика и оценка разночтений славянских евангелий* (str. 307–335) opisao strukturu doista opsežnoga korpusa »testnih odsječaka« kako ih je oblikovao Institut für neutestamentliche Textforschung u Münsteru, a koji je objavljivan u seriji *Editio Critica Maior* od 1998. do 2005. godine. Ta je metodologija istraživanja posebnost u izradi kritičkoga izdanja (na temelju opsežnoga sačuvanog korpusa) grčkoga Novog zavjeta, zato što se njome mogu grupirati pojedini tekstni primjeri ili pak inačice; riječ je o 467 »testnih« ili »probnih« odlomaka. Korpus i metoda »Text und Textwert« u izučavanju Četveroevanđelja jest »необходимый инструмент« (str. 311), pa tako ima vrijednost i za izučavanje slavenskih tekstova. U ovom radu, s obilnim i preglednim primjerima, tabelama i grafovima, autor ukazuje na postupke koji mogu biti vodilja u izradi slavenskoga novozavjetnoga korpusa temeljenoga na spomenutim probnim odlomcima.

Маргарет ДИМИТРОВА u prilogu *Некоторые проблемы издания позднесредневековых южнославянских толковых переводов Библии* (str. 337–347) nastavlja svoje višegodišnje proučavanje *Pjesme nad pjesmama*. Ovaj put pozornost je posvetila katenama s komentarima na *Pjesmi nad pjesmama* u nekoliko južnoslavenskih rukopisa, uspoređujući ih s grčkim paralelama. Njezina su istraživanja, a u svrhu novoga kritičkog izdanja kraće verzije djela, pokazala da se ta verzija čuva u jednom južnoslavenskom rukopisu što ga je vjerojatno sastavio Konstantin Kostenečki, nakon što je izbjegao na dvor Stefana Lazarevića. U usporedbi s brojem sačuvanih rukopisa novozavjetnih tekstova, oni starozavjetni su rjeđi, ali ne manje važni jer se često – kao što je ovdje pokazano – uz sam biblijski tekst nalazi zapisan i njegov komentar iz pera različitih autora, što pak otvara nove mogućnosti za književnopolovijesnu i kulturološku analizu.

S druge strane, rad Lyubov V. OSINKINE *Quotations from Ecclesiastes in Church Slavonic Texts* (str. 349–367) posvećen je citatima iz te starozavjetne knjige u prijevodima i izvornoj staroruskoj književnosti. Ti su citati fragmentarni, što ukazuje na iznimnu važnost proučavanja različitih izvora i spomenika u kojima se čuvaju biblijski tekstovi raznoga opsega. Naime, autorica drži kako »continuous Ecclesiastes« u punom prijevodu nije stariji od 15. stoljeća; pa ipak, odlomci te biblijske knjige bili su barem u nekom obliku ili opsegu poznati već prije, o čemu svjedoče neke kompilacije egzegetskih tekstova.

Борис ДАНИЛЕНКО u radu *Славянские переводы творений святого Мефодия Патарского. К вопросу о славянской версии ранних святоотеческих текстов, посвященных библейской экзегезе* (str. 369–388) osvrće se

na prijevode patrističkih djela, na primjeru egzegetskoga opusa prednicejskoga biskupa u Patari, sv. Metodija († 304. g.). Neka su njegova djela sačuvana i u slavenskim prijevodima, najbolje u ruskoj tradiciji. U radu se autor osvrće na rezultate starijih istraživača, a zatim predlaže načela za (komparatističko) izdavanje cjelokupnoga korpusa djela sv. Metodija na temelju sačuvanoga grčkoga, ali i slavenskoga korpusa. Kao ilustraciju priložio je tekst *De sanguisunga ad Eustochium* koji je sačuvan u slavenskom prijevodu, ali ne i u grčkom izvorniku.

Na koncu valja istaknuti da pojedini autori uz svaki zaključak naznačuju i putove kojima bi trebalo kretati daljnje proučavanje tradicije biblijskih prijevoda u slavenskim srednjovjekovnim pismenostima. Stoga, pozajmi li se termin stare (srednjovjekovne) farmacije, može se kazati da ovdje objavljene studije tvore *compositum* koji će biti poticajan i za nova istraživanja.

MARIJA-ANA DÜRRIGL

Misal hruacki *Šimuna Kožičića Benje. Faksimilno izdanje. Prema primjerku koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R II A-8°-8*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb – Sveučilišna knjižnica Rijeka, 2015., 249 l.; *Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća*. Blanka CEKOVIĆ; Ivana ETEROVIĆ; Tanja KUŠTOVIĆ; Mateo ŽAGAR. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb – Sveučilišna knjižnica Rijeka, 2016., 721 str.

Pred nama je ponovno izdanje remek-djela i kritičko izdanje u latiničkoj transliteraciji teksta *Misala hruackoga* iz 1531. godine, koji je priredio i u svojoj tiskari u Rijeci glagoljicom tiskao Šimun Kožičić Benja. Rođen je oko 1460. godine u Zadru u jednoj od najstarijih, najuglednijih i najbogatijih plemićkih obitelji. U rodnom je gradu mogao primiti humanističko obrazovanje, upoznati se s glagoljaštvom i pripremati za svećenika.

U Rim je prvi put došao 1500. godine, gdje ga se svojim nedostojnim životom neugodno dojmio papa Aleksandar VI. Biskupom modruškim postao je 1509. godine i o tome u životopisu pape Julija II. zapisao: *az nedostojan izbran jesam od jego na modrušku biskupiju: dan 7. novembra: leto Gospodnje 1509*.

Biskup Šimun Kožičić poznat je po dvama latinskim govorima na Petom lateranskom koncilu: 27. travnja 1513. godine i 5. studenoga 1516. godine. U prvome (*Simonis Begnii, episcopi modrusiensis, Oratio in sexta Lateranensis*